

Проф. др *Влајко Петковић*

Јавно мњење у друштву, посебно у политичком животу има изузетан значај. Од односа јавног мњења према постојећем друштвено-политичком систему многоме зависе стабилност и перспектива тог система. Оно је својеврстан одраз популарности државне политике, одлука власти и општег стања у друштву. На основу искуства носиоци политичке власти треба да поштују вољу народа уколико теже да буду трајније успешни у функцији коју обављају. Колико је значајно да њихове одлуке буду прихватљиве и прихваћене, ради остварења општих интереса, толико је опасно када се јавно мњење придобија ради остварења посебних и појединачних интереса. У случају злоупотребе, јавно мњење се придобија за остварење циљева који нису у функцији државних и националних интереса.

Јавно мњење се, углавном, формира преко средстава јавног информисања, а најчешћи резултат је, због различитих интереса власника средстава, недовољна и нетачна информисаност, информативна конфузија, а у условима кризе и рата чак и информативни хаос.

За анализу структуре друштвене свести, а посебно за проучавање идеологије, обавезно је и проучавање феномена јавног мњења. Иако јавно мњење постоји од како постоји друштво као свесно организована заједница људи, синтагма „јавно мњење“ почела је да се користи крајем 18. века. Његова актуелност се повећавала с развојем друштвених система. Сада се тај феномен веома често помиње, користи, па и злоупотребљава. Постоје и бројне институције за његово проучавање.¹

¹ Најстарија и најзначајнија институција за испитивање јавног мњења је Галупов институт у Сједињеним Америчким Државама. Његов оснивач (1935) и дугогодишњи директор је амерички статистичар Галуп Џорџ Хорас (1901–1984). Институт испитује мишљење група или појединаца о разним питањима из економског, друштвеног и политичког живота. Испитивање се обавља специјалним статистичким методама, које су засноване на анкетирању појединаца и група. Институт је приватна организација и издржава се од средстава која добија продајом својих услуга. Галупови методи се користе у готово свим земљама које испитују јавно мњење. Све те институције организоване су у WAPOR, светску организацију за испитивање јавног мњења.

У Југославији прва испитивања јавног мњења отпочета су 1963. године у Институту друштвених наука у Београду. И сада при том институту постоји и риди Одељење за испитивање јавног мњења. Поред њега, код нас постоје и бројне друге институције и агенције које се баве испитивањем јавног мњења.

Појам и елементи. Иако је јавно мњење веома често у употреби, његово схватање је доста непрецизно, неодређено, флуидно. У литератури постоје бројне и разноврсне дефиниције јавног мњења.² Оне се међусобно разликују, пре свега, зависно од тога са којег су становишта дате – психолошког, социолошког, политолошког или економског становишта. Оно што је заједничко свим схватањима јавног мњења, јесте чињеница да га сви третирају као оформљено, усаглашено мишљење припадника одређене глобалне друштвене заједнице о неким битним друштвеним питањима, под којима се обично подразумевају иницирање или покретање одређене друштвене активности.

Јавно мњење је облик колективне мисаоне реакције чланова одређене друштвене заједнице, који се изражава одобравањем и подршком или осудом и супротстављањем појединим поступцима, мерама и одлукама значајним за читаво друштво. Пошто постоје бројна и разноврсна питања око којих се изјашњава одређена јавност и заузима одговарајуће ставове, то се може говорити не о јавном мњењу (у јединици), већ о јавним мњењима (у множини). Због чињенице да су најзначајнија и најактуелнија политичка питања, кад се говори о јавном мњењу, обично се мисли или говори о политичком јавном мњењу. Међутим, политичка питања су само најчешћа, најургентнија, па због тога и најприсутнија. Али, у друштву се не расправља само о политичким, већ и о економским, културним, верским, спортским и другим питањима. Зато и постоји, поред политичког, и економско, културно, верско, спортско и друго јавно мњење.

Из самог назива се види да јавно мњење има два основна елемента: јавност и мишљење (мњење). Јавност значи да је мишљење изашло из унутрашњости индивидуе у јавност, да је изговорено, да је саопштено некоме, односно да је конфрнтирано са неким и да је, у процесу конфронтације, постало заједничко мишљење одређене средине, групе или заједнице. Значи, процесом конфронтације индивидуална мишљења се подруштвљавају, постају заједничка. Нема јавног мњења без постојања индивидуалних или групних мишљења и њихове јавне конфронтације, односно верификације.

За формирање истинског, квалитетног, садржајног јавног мњења неопходно је да постоји слобода изношења мисли, слобода дијалога и равноправност учесника у њему. Само у друштву слободних и равноправних људи, где се може остварити аргументована расправа и сасвим слободна размена мишљења, може се и стварати право, неискривљено јавно мњење. Тако формирано јавно мњење има позитивну улогу у развоју друштва. У условима, пак, опште друштвене заосталости, посебно ако поједине агресивне и примитивне друштвене групе имају могућност да своја схватања и ставове наметну и прикажу као мишљење

² Видети: др Тома Ђорђевић, *Политичко јавно мњење*, Раднички универзитет „Радиојој Чипранов“, Нови Сад, 1975. Јирген Хабермас, *Јавно мњење*, „Култура“, Београд, 1967, и Карл Маркс, *Бирографија и јавност*, „Вук Караџић“, Београд, 1965.

и расположење јавности, јавно мњење делује негативно на развитак друштва.

Процес формирања јавног мњења остварује се поступно, етапно, кроз неколико фаза.

Прва фаза је уочавање одређеног проблема. Појединац, или неколико њих истовремено, уочавају да постоје одређени проблеми. Има проблема који су толико изражени, оштри, да просто окупирају свачију свест (рат, земљотрес, епидемија, суша, диктатура). Свако их доживљава на одређени начин и размишља о њима. Међутим, има и проблема који нису изражени у таквој форми. Њих, углавном, уочавају образованији, информисанији или људи истанчаног сензибилитета.

Друга фаза је размишљање о проблему. Размишљајући о проблемима људи настоје да сагледају њихове димензије, да схвате њихов карактер, суштину, узроке и последице. У осмишљавању проблема користе много рационалног, али и ирационалног. Користе се одређена сазнања, информације, чињенице, подаци, али има и много емоција, маште, конструкција, импровизација, нагађања. После одређеног периода они осећају потребу да то своје мишљење некое саопште, или да о томе поразговарају са неким.

Трећа фаза је размена мишљења. Појединци своје ставове, сазнања и размишљања о неком проблему саопштавају осталим члановима заједнице. Они се различито односе према саопштеном. Неки једноставно то примају к знању, без коментара, други се исчуђују и конфронтирају другачије мишљење, с аргументима или без аргумената, или га одбацују. Тај талас се наставља. Мишљење иде до другога, изворно или модификовано, допуњено, да би често поново дошло до иницијатора, некада и више пута. Некада долази готово непромењено, како је изворно емитовано, а некада уз много мутација и додатака.

Четврта фаза је опредељивање за одређени став, мишљење. То је формирање јавног мњења у ужем смислу. Појединци и групе се све више опредељују за једну од варијанти која је саопштена о одређеном проблему. Кристализују се ставови. Обликује се јавно мњење. Око неких питања постиже се општа или скоро општа сагласност, релативно лако и брзо. Али, има и питања око којих конфронтација мишљења и поларизација ставова трају релативно дуго. Процес усклађивања је спор и тежак. Јавно мњење се споро оформљује. То се дешава у случајевима када су аргументи *pro et contra*, прилично уједначени по свом значају и убедљивости. Тада се процес конфронтације и поларизације мишљења наставља. Он траје код појединаца и одређених друштвених група све док се не понуде неки нови аргументи за једну од алтернатива, или се јавно и одлучно, и при постојећим аргументима, не определи нека снажна, утицајна личност. Некада за коначно формирање јавног мњења пресудан значај имају иступања компетентних стручних људи који се убедљиво, аргументовано, разложно боре за неку од могућих варијаната. У тим случајевима говоримо о квалификованој и неквалификованој

јавности, па према томе и о квалификованом и неквалификованом јавном мњењу.

Управо у вези с компетентном и некомпетентном јавношћу, односно квалификованим и неквалификованим јавним мњењем, у пракси има много злоупотреба и манипулација. Две су основне. *Прво*, у пракси има људи који признају само опште, али не и квалификовано јавно мњење. То најчешће чине тзв. политичари опште праксе, који због карактера функције коју обављају, морају да причају о свему, од економије до политике, од психологије до технике. Они често површно и упрошћено причају о свему. То код стручних људи изазива подсмех и презир, а некад, због монопола социјалне моћи коју поседују и могућих последица које могу да произведу, изазива страх, разочарење и повлачење у себе и пасивизацију. *Друго*, код квалификованог јавног мњења јављају се оспоравање и негација од стране дела стручњака, наводно због „здраворазумског“, а не аргументованог и компетентног закључивања. То они чине нарочито онда када им одређено формирано јавно мњење не одговара, што није у реду. Такође, има стручних људи – појединаца и читавих друштвених група, који сасвим другачије мисле, односно мисле у складу с опште формираним јавним мњењем. Уосталом, јавно мњење формирано на основу уско стручне јавности не мора обавезно да буде у праву. Та уско стручна јавност некада може бити заслепљена својим уско стручним аргументима, и губити из вида целину проблема, односно опште интересе друштва. Зато је, у принципу, опште јавно мњење компетентније од мишљења уже групе стручњака.

Под утицајем неког од наведених чинилаца велики део јавности се опредељује за једну од варијанти. Тај процес траје све док се читава јавност или барем велики део не определи за неку солуцију. Тада се може рећи да је формирано јавно мњење о неком питању.

Наравно, увек остаје отворено питање шта бива са оним мањим делом јавности који има другачије мишљење. Они се некада једноставно утапају у мишљење већине и не истичу више своје мишљење, или, задржавају свој став, али се понашају према мишљењу већине, или, пак, задржавају свој став и даље и упорно га бране и понашају се у пракси у складу са тим. Резултат тога је, обично, предузимање одређених мера од стране већине против понашања мањине.

Све то показује да је јавно мњење веома ретко јединствено. У одређеним условима оно изражава стварно преовлађујуће мишљење и расположење већине чланова одређене заједнице, а некада чак скоро јединствено гледиште. Међутим, чести су и случајеви када се као став јавног мњења приказују погледи и мишљења појединих друштвених група или средина. Најчешће се као јавно мњење приказују званични ставови и мишљења која постоје у друштву. Јавно мњење се формира под њиховим снажним утицајем, али то не значи да мора да буде истоветно са њима. У принципу, јавно мњење је слично са званичним ставовима који постоје у друштву, али у одређеној мери и одступа од њих. То је због тога што се оно формира и спонтано, неорганизовано,

деловањем појединаца и одређених друштвених група, али се формира и организовано, деловањем више или мање организованих друштвених снага преко средстава масовних комуникација. За формирање јавног мњења заинтересована је и на њега утиче, пре свега, званична власт, поједине политичке партије, црква и разне интересне групе. Све те друштвене групе, институције и појединци у њима утичу на формирање јавног мњења зависно од својих трајних или тренутних економских, политичких, идеолошких, професионалних, националних и верских интереса, степена културе, моралних схватања, утицаја традиције, васпитања, расположења и бројних других објективних и субјективних чинилаца.

Процеси формирања јавног мњења су утолико сложенији уколико се узме у обзир околност да је оно синтеза јавно изражених мишљења, а не мозаик индивидуалних или уже групно прихваћених мишљења о одређеним друштвеним проблемима. Средства масовног комуницирања су кичма тог процеса, а модалитети људске комуникације су само својеврсни механизми преображавања индивидуалних или уже групних мњења у опште јавно мњење.

Једном формирано јавно мњење се мења. Промене појединачних и групних мњења су основни услов за настанак здравог и аргументованог јавног мњења. Уколико појединци и групе не би мењали своја мишљења на основу нових чињеница и сазнања, онда не би могло да се створи опште јавно мњење као синтеза усаглашених ставова и схватања у вези с кључним друштвеним питањима. Постоје одређене законитости промене јавног мњења. Нема сумње да се лакше мењају мњења о маргиналним, него о кључним друштвеним питањима. Даље, добро информисани људи теже мењају своја мишљења од неинформисаних, односно слабо информисаних. Они који су слабо информисани немају чврсте аргументе за своје мишљење и због тога су спремни да га лакше и брже мењају. Зато се њима и много лакше може манипулисати. Лакше се може манипулисати са неинформисаним и неписменим, него с информисаним и образованим људима. И, коначно, за промену јавног мњења потребне су и неке додатне активности, као што је, на пример, пропаганда. Процесом пропаганде постојећим информацијама додају се нове. Тако се на основу веће количине и квалитета нових информација тражи промена постојећег мњења и формирање новог, какво је замишљено да се обликује процесом пропаганде.

Огромна је улога *јавног мњења у друштвеном животу*, посебно у политичком животу. Свако друштво, па и она најпримитивнија, имала су одговарајуће јавно мњење. Свако од њих (па чак и друштва с најреакционарнијим, диктаторским политичким системима) трудило се да, преко система агитације и пропаганде, створи одговарајуће јавно мњење. Јер, од односа јавног мњења према постојећем друштвено-политичком систему умногоме зависи његова стабилност и перспектива. Јавно мњење може да чини политичку снагу која се супротставља непопуларној политици и одлукама владајуће мањине. Зато су владајуће

политичке структуре увек заинтересоване да јавно миљење придобију за своју страну или барем да створе привид да је оно на њиховој страни.

Никаква политичка власт, ма колико била аутократска, не може дуго да се одржи на голом терору, без обзира на то колико је репресиван и застрашујући. Исто тако, ниједна важнија политичка мера не може се успешно спровести ако се бар делимично не ослања на вољу народа. Због тога сваки владалац и владајућа гарнитура настоје да придобију наклоност јавног миљења или да неутралишу његов отпор у спровођењу своје политике. Они који су то занемаривали или су чак, пркосили јавном миљењу платили су то својом пропашћу. Зато су и најфригиднији, апсолутистички режими осећали потребу да чују „глас народа“. Прича о багдадском калифу Харун ел Рашиду, који је, преобучен у водоношу, прислушкивао шта се говори по трговима и улицама његове престонице само је романтична верзија праксе коју су морали да користе и многи аутократски режими.

Важан предуслов за формирање и изражавање јавног миљења у политичком животу јесте да постоји заинтересовани однос јавности према друштву и проблемима. Апатичност и равнодушност јавног миљења у друштву нису његова позитивна карактеристика. То је доказ да са системом власти нешто није у реду.

Историјски посматрано, јавност и јавно миљење срећу се још код полиса – градова државица, као битна компонента њиховог схватања демократије. Код њих се целокупни јавни живот одвијао на тргу. У доношењу одлука учествовали су равноправно сви грађани. Они су сматрали да је демократија могућа само дотле докле се простире људски глас. Стога су веровали да је демократија могућа само у полисима, а да у великим државама влада тиранија.

У старом Риму су постојали „*vox populi*“ и „*fama popularis*“, који су на неки начин синоними за јавно садашње миљење. У средњем веку, који представља век мрачњаштва, услед доминације цркве, дошло је до заустављања прогресивног развоја друштва. Многе позитивне тековине дотадашњег друштвеног развоја, биле су игнорисане и напуштене. Такав је случај био и са јавним миљењем.

Услови за прогресивнији развој друштва, демократије, па и јавног миљења, створени су настанком капитализма у 17. и 18. веку. На то су утицале бројне околности многих економских концепција, рационалистичке политичке филозофије, разних хуманистичких идеја и теорија, успон нове грађанске класе, као и политичка демократизација друштва (слобода штампе, говора и политичког организовања), јачање градова итд. Што се демократија више афирмисала, проширивала и продубљивала, више се афирмисало и јавно миљење. Под његовим утицајем кориговала се и афирмисала и политика. Под притиском јавног миљења дошло је до одређених кадровских решења и промена.

Јавно миљење је постало неутуђива тековина друштвеног живота, битан елемент демократије. Оно даје своје судове о свему што има јавни, друштвени карактер. Највише се исказује у политичкој сфери,

поводом одређених политичких одлука, али зна и да се огласи поводом одређеног уметничког или научног дела, стручног елабората или судске одлуке. У многим случајевима је стручно мишљење морало да устукне пред јавним мњењем због његове свестраности, основаности, озбиљности, убедљивости. Захваљујући таквом утицају јавног мњења бројни квазинаучници, квазиуметници, квазиспортисти протерани су с највиших места која су заузимали не због својих правих вредности већ и због тога што су били миљеници неких моћника. Али, и обрнуто. Прави научници, уметници, спортисти итд. дошли су на права места, под утицајем јавног мњења иако нису уживали благонаклоности утицајних моћника, који су поседовали монопол политичке моћи, посебно у вођењу кадровске политике у друштву.

Али, најрадикалније промене ипак су остварене у политичкој сфери. Заклоњени од јавности и јавног мњења, демагози, полтрони, улизице, нерадници, медиокритети, људи сумњивих стручних и моралних квалитета лако су остваривали своју социјалну промоцију и освајали највише положаје у друштву. Истовремено, скромни, честити, вредни, стручни и компетентни људи нису долазили на места која им стварно припадају. Та места су, процесом негативне селекције, већ била освојена од стране оне прве групе људи. Због тога је улога јавног мњења остала незаменљива у борби против монопола, привилегија, узурпација, неодговорности, волунтаризма и примитивизма и афирмисању правих вредности. Због тога је јавно мњење често било на удару неспособних, утицајних моћника, бирократије и осталих људи њиховог соја који су хтели да без рада много зараде, да без икаквих квалитета освоје највише положаје у друштву. Зато су настојали да заробе јавно мњење, да га деформишу, затамне и злоупотребе. Резултат је чињеница да јавно мњење није могло да оствари своју праву улогу. Било је одређених периода у развоју сваког друштва када је оно било заробљено, злоупотребљено. Доживљавало је разне аберације, рецесије, па и праве кризе у свом развоју. Тада је прогрес и развој друштва заснован на племенитим идеалима, на хуманим и демократским принципима, замењиван опортунизмом, малодушношћу и апатијом. Због тога свако ко жели афирмацију правих вредности, брз и стални развој друштва, мора да се бори за стварање правог, здравог и демократског јавног мњења, ослобођеног свих баријера и монопола. Први и један од најважнијих услова за то је слободан развој средстава масовног комуницирања у друштву.

Јавно мњење и масовне комуникације. Масовне комуникације (штампа, радио, телевизија) толико су значајне за живот и развој друштва да се могу сматрати његовим крвотоком. Савремено друштво се назива информацијско друштво. Монопол над информацијама један је од најважнијих монопола у друштву. Онај ко има монопол над информацијама, односно над средствима масовних комуникација, тај има државну власт. Зато је и једна од најважнијих претпоставки за

освајање државне власти претходно освајање монопола над средствима масовних комуникација.

Са развојем друштва развија се и систем информисања и комуницирања. Што је друштво развијеније и систем информисања и комуницирања је развијенији, савршенији, комплекснији и сложенији, али и противуречнији. Савремено друштво све више употребљава, али и злоупотребљава информације и систем масовног комуницирања.³

Масовно комуницирање (мрежа, канали, средства, субјекти) има своје добре и лоше стране, предности и недостатке. Прва предност система комуницирања је у брзини информисања. Време преноса информација је потпуно савладано. Темпорална компонента је избрисана. Информације се готово тренутно преносе с краја на крај света. Временска дистанца између догађаја и информисања о њему практично је сведена на нулу. Може се преносити, односно пратити све: фудбалска или кошаркашка утакмица, најсложенији хируршки захвати, свргавање диктаторског режима, на пример, Чаушескуа у Румунији, ваздушни напад Американаца на Ирак, ракетање руског парламента итд.

Друга предност система масовног комуницирања је, барем теоретски, то што нема ограничења ни у погледу величине социјалног ткива које се може истовремено напајати информацијама, ни у погледу ширине простора који се покрива информацијама. Укључивањем сателита у систем информисања, извиђања, осматрања, мерења, снимања и шпијунирања, практично све је откривено. Пошто се преко сателита може све снимити и распознати до величине ручног часовника, на било којој тачки Земљине кугле, више нема тајни. Могу се видети изграђени објекти, распоред или покрети војних трупа, или било шта друго на Земљиној кугли, али и унутар ње: састав земље, распоред и величина рудног богатства и изглед дна мора и океана.⁴ Трећа битна предност масовних комуникација је у васпитно-образовној функцији коју обављају. Веома лако и брзо, из својих удобних фотеља, без учионица, клупа и школског звона, без наставника, дневника, испита и оцена, и млади и стари, могу да се обучавају и образују ефикасно, прегледно и убедљиво. Уз помоћ средстава масовних комуникација прегледно и ефикасно се могу објаснити настанак света, састав васионе, смена појединих геолошких епоха, цивилизација и друштвено-економских система. Преко средстава масовних комуникација човек без улазнице улази у велелепне дворане и прати најскупље светске спектакле. Без скупих авионских карата путује до најудаљенијих тачака на Земљиној кугли, гледа непознату флору и фауну, упознаје различите језике, културе, историје, крајеве и народе. Тако, удобно и лако, без принуде и досаде, уз забаву и уживање, упознаје светска чуда: улази у тајне

³ Видети: Денис Мек Квејли, Увод у социологију масовних комуницирања, „Глас“, Београд, 1976, и Х. М. Енценсбергер, Индустриско обликовање духа, „Марксизам у свету“, бр. 1, 1976, стр. 77–80.

⁴ Тако смо, на пример, сазнали, на основу података са сателита, да се испод песка вечито жеде, највеће пустиње света – Сахаре, налазе огромне количине воде (око 150.000 кубних миља).

одаје египатских пирамида, стоји збуњен пред огромним Кинеским зидом, осећа свежину и мирис водених капљица гледајући изблиза Нијагарине водопаде итд. Тако се проширују границе човекових сазнања: непознато постаје познато. Четврта значајна корист масовних комуникација је чисто прагматског карактера. Системом масовног комуницирања људи могу брзо и ефикасно да се упозоре на непогоде које наилазе или да се обавесте о онима које су се већ десиле (пожар, град, поплаве, земљотрес, епидемије заразних болести, нуклеарне катастрофе итд.), како би се што боље припремили за заштиту и одбрану. Пето, позитивна улога масовних комуникација је у стварању и обликовању јавног мњења, које битно утиче на квалитет унутрашње и спољне политике. Демократичност једног система оцењује се и по томе колико уважава и поштује јавно мњење у креирању и спровођењу своје политике. Све што је негативно – коригује се, све што је позитивно – афирмише се. Такође, објављују се, све погрешке, промашаји, махинације и злоупотребе, па моћници морају о томе да воде рачуна. Исто тако, откривају се и афирмишу људи од идеја, који имају решења за неке велике проблеме. Промовисањем им се даје могућност да остваре иновације, или, чак, крупне промене у економији, политици, науци, образовању, култури и осталим сферама друштвеног живота. На тај начин се зауставља процес негативне и подстиче процес позитивне кадровске селекције, што је значајна претпоставка бржег привредног и друштвеног развоја.

Али, масовне комуникације имају и своју негативну страну. Због тога су предмет критике, оспоравања и бројних полемика које се воде због њих и преко њих. Пре свега, ради се о пропаганди која је често била пристрасна, навијачка и бескрупулозна. У једнопартијским системима често је сву своју активност усмеравала ка формирању јединствене, монолитне идеологије, потискујући плурализам мишљења, односно све идеје и схватања која нису била у функцији афирмације класе на власти и владајуће гарнитуре, која се готово редовно поистовећивала са њом. У пракси се често толико отуђивала да готово са њом није имала ништа заједничко.

У вишестраначком систему плурализам идеја и идеологија постоји, што је добро. Јер, само се сучељавањем различитих идеја и програма може обављати позитивна селекција, тј. могу опстати само оне идеје, програми и њихови носиоци који су најаргументованији, најубедљивији и најприхватљивији. То је претпоставка друштвеног прогреса. Проблем је у томе што на политичку сцену испливају и идеје, програми и партије које немају минимум друштвене и научне вредности, па чак ни озбиљности. Појављују се крајње екстремне идеје, које излазе из нормалног, општеприхваћеног система вредности. Својим деловањем стварају идејну цунглу, политичку конфузију и сеју неморал, успоравајући процес одлучивања, што политички систем чини спорим и неефикасним. То посебно важи за земље које су скоро увеле вишестраначки систем, које су без политичке културе и демократске традиције. Али, на жалост,

није много боље ни у земљама с тзв. традиционалном демократијом. Тамо је само наизглед све у реду и логично. У суштини, и тамо има много неправилности и недоследности. Системом пропаганде који је доведен до савршенства, дају се једностране информације и својеврсно се испирају мозгови. Тамо се за новац може купити све. Истина се може пласирати као лаж, а лаж као истина. Највећи криминалци слободно шетају улицама, наводно због недостатка доказа. У име демократије најгрубље се повређује међународно право. Уколико нису по вољи влада моћних империјалистичких земаља, руше се системи, односно смењују се легално и демократско изабрани представници народа. Финансирају опозиционо деловање екстремних, националистичких и чак милитантних странака, које не уживају готово никакав углед у друштву. Управо те земље велика средства улажу у тзв. фондове за развој демократије у земљама бившег социјализма, посебно у земљама које неће слепо да прихвате и да спроводе њихову политику, да играју вазалну улогу. У суштини, ради се о плаћању пропаганде и снага за разбијање власти и рушење система у тим земљама.

Међутим, не ради се о злоупотреби масовних комуникација да се системом пропаганде и индоктринације формира криво јавно мњење и криве представе код својих грађана само у политичкој сфери. Пристрасне пропаганде има и у другим областима, а посебно у економији. Довољно је само погледати са каквом се упорношћу, за велики новац, рекламирају производи појединих фирми. Уз препоруку за њихову куповину, каже се да њихово конзумирање обезбеђује лепоту, здравље и дуг живот, па чак и успех на професионалном пољу. Последице тако пристрасне пропаганде су познате. Друга негативна последица деловања масовних комуникација односи се на саопштавање истине. Многи уредници, бојећи се за своје радно место, не показују довољно грађанске храбрости и ретко се усуђују да проговоре о тзв. шкакљивим темама или да саопште негативне ствари о утицајним моћницима, о људима на високим функцијама у друштву. Зато праве теме замењују неким периферним темама. Уместо да моћнике на чији је рад стављена примедба, позову пред камере и затраже њихов одговор пред читавим аудиторијумом, они читају саопштења која су припремили њихови шефови кабинета. Таква пракса је посебно карактеристична за високо етатизоване, бирократски окоштале системе, и то углавном у једнопартијским системима. Трећа слабост масовних комуникација односи се на њихово једносмерно, иреверзибилно деловање. Оне саопштавају, говоре, приказују, дају информацију, а човек гледа, слуша и чита, немоћан да поводом тога реагује на прави начин. То људе деморалише, пасивизује, некад иритира, па чак доводи и до тешких психичких шокова, јер не могу правим аргументима и истином да реагују на неистину. Четврти недостатак масовних комуникација односи се на квалитет и структуру програмских садржаја, односно заступљеност страних и домаћих, политичких, образовних, забавних и других садржаја, затим владајућих и опозиционих странака у политичком делу програма, и слично. Пети

недостатак је садржан у средствима масовног комуницирања. На пример, новине као средство масовног комуницирања имају предност јер су релативно јефтине, дају опширне информације, могу се читати и одмах и касније, на било којем месту, на њихов садржај читалац може да се враћа, ако га је заборавио, или ако га није разумео, или ако жели да провери њихова предвиђања после извесног периода. Ту врсту предности немају радио и телевизија. Они се не могу носити са собом и слушати свуда и било када, већ се то мора чинити на одређеном месту и у строго одређено време. Њихове емисије се могу чути односно видети само једанпут итд. Све то говори да ће новине и даље опстати и да неће бити замењене радијом и телевизијом.

Радио, пак, има своје предности, а основна је брзина преношења порука. Он може увек, у свако доба, ако треба да прекине емитовање свог програма и да саопшти најновију информацију. Такву предност нема штампа. Друго, поруке радија могу доћи до свакога и свуда, до највећих беспућа, могу да их приме и неписмени, што је предност у односу на новине. Радио се може слушати и успутно, као секундарна активност.

Телевизија је најпопуларније, па због тога и најмоћније средство система масовног комуницирања. Она делује и текстом (као новине), и звуком (као радио), и сликом, тј. делује истовремено и на чуло вида и на чуло слуха, па је због тога најпопуларније и најубедљивије средство масовног комуницирања.

Сва та средства (новине, радио, телевизија), као и остала средства масовног комуницирања (филм, публикације, телефон, телеграф и др.) имају све већу и незаменљиву улогу у савременом друштву. Она, у правом смислу, постају индустрија вести и знања, па и „индустрија свести“ савременог човека. Као таква, значајна су за формирање јавног мњења и за живот људи уопште. Без њих би се тешко могло замислити повезано и усклађено деловање људи у одређеној друштвеној заједници.